

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

“ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ”

Навчальна програма, методичні поради та плани практичних занять.

Для студентів історичного факультету

(спеціальність “Політологія”)

УЖГОРОД – 2004

Політична антропологія: Навчальна програма, методичні поради та плани практичних занять. Для студентів історичного факультету (спеціальність “Політологія”) / Підготував М.П. Зан. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2004. – 40 с.

Упорядник:

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології
історичного факультету Ужгородського національного університету
Зан Михайло Петрович

Рецензенти:

Вовканич Іван Іванович, доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин, завідувач кафедрою країнознавства Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права

Тиводар Михайло Петрович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрою історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Ужгородського національного університету

Програма затверджена на засіданні кафедри політології історичного факультету УжНУ 26 серпня 2003 р., протокол № 1.

Рекомендовано до друку методичною радою історичного факультету УжНУ від 13 травня 2004 р., протокол № 1.

ЗМІСТ

Методичні поради	4
Тематичний план навчального курсу	8
Програма нормативного курсу	9
Плани лекційних занять	16
Плани практичних занять	19
Основна література до курсу	26
Тематика рефератів	32
Термінологічний словник	33
Перелік питань на залік	39

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Політична антропологія займає чільне місце в системі політологічних дисциплін, які опановують студенти-політологи. Вона вивчає людський (від гр. – “antropos”) вимір політичного життя. Тільки в наш час політична антропологія стала предметом як наукових досліджень, так дисципліною викладання у вищій школі.

Існують два концептуальні підходи щодо визначення предметної сфери політичної антропології. Згідно першого підходу, **політична антропологія** вивчає поведінку людини в світі політики. Тобто, політантропологи аналізують феномен «людини політичної» (Homo Politicus).

Згідно другого підходу, **політична антропологія** – це комплексна дисципліна, яка вивчає політичну еволюцію народів світу за допомогою етнографічних методів. Тобто, політантрополог досліджує багатолінійну еволюцію політичних структур чисельних етносів світу.

В рамках цього навчального курсу ми аналізуємо насамперед останній підхід. На наш погляд, він найбільш повно відповідає вимогам сучасності. Студенти-політологи повинні не тільки констатувати та раціонально осмислювати сучасні політичні події та процеси. Вони мають збагнути та усвідомити роль соціобіологічних чинників політики.

- Тобто, зрозуміти, **чому** сучасні країни так званого «третього світу» та ряд держав пострадянського простору не можуть механічно перейняти демократичні моделі розвитку?
- **Чому** в багатьох сучасних державах активізують свою діяльність племінні, кланові та родові структури?
- **Чому** панує корупція, хабарництво, патронажно-клієнтні відносини?
- **Чому** не сходять з історичної арени традиційні та харизматичні лідери?
- **Чому** політичних лідерів обожнюють як богів на землі?
- **Чому** людям краще жити за умов авторитаризму?
- **Чому** панує патріархат в суспільстві та сім'ї, а жінки у більшості суспільств залежні від чоловіків?

- **Чому** старші, навіть найнекомпетентні, вчать “правильно” жити молодих?
- **Чому** панує вічний “залізний закон олігархії”?
- **Чому** агресивніші, а не благородніші суб’єкти політики перемагають під час політичних баталій сьогодення?
- **Чи є альтернатива** подібній песимістичній картині світу політики?

Метою нашого курсу є **засвоєння** студентами соціобіологічних та культурних основ нерівності та влади, структури влади та еволюції лідерства в традиційних суспільствах, причин виникнення та еволюції державних утворень та **усвідомлення** ролі політичної антропології для вивчення сучасних процесів модернізації та політичних процесів в посттрадиційних структурах, враховуючи насамперед досвід країн СНД.

Після засвоєння нормативного курсу студенти повинні знати:

- історію розвитку предмету політичної антропології;
- методи та методологію політичної антропології;
- соціобіологічні та культурні фактори нерівності та влади;
- расово-антропологічні характеристики політичного розвитку;
- сутність феномену вождизму, патронажно-клієнтних відносин, неопатримоніалізму;
- основні концепції походження та еволюції держави;
- реалії трансформації політичних систем сучасних посттрадиційних та постколоніальних суспільств.

Після засвоєння нормативного курсу студенти повинні вміти:

- володіти основними категоріями політичної антропології;
- формулювати соціобіологічні, расово-антропологічні та культурні аспекти владних відносин у сучасному політичному житті;

- аналізувати сучасні процеси політичної трансформації традиційних суспільств, політичні процеси в країнах СНД з точки зору політантропологічного дискурсу.

Методичний посібник містить важливі відомості, які послужать в нагоді студенту-політологу. Відзначимо **правила користування методичними порадами та рекомендаціями** до курсу “Політична антропологія”.

N.B. !!! Студент-політолог, який опановує курс, повинен дотримуватись наступного алгоритму “спілкування” з методичним посібником:

1. **Приносити методичний посібник на кожне лекційне та практичне заняття.**
2. Конспектуючи лекцію, студент має змогу на стор. 16-18 **звірити правильність написання теми та питань лекційного заняття.**
3. Після цього, конспектуючи лекцію, студент **повинен слідкувати за програмою нормативного курсу (стор. 9-15).** До прикладу, конспектуючи лекцію № 2 (стор. 9-10), а саме питання “Витоки політичної антропології”, студент-політолог звіряє правильність тих чи інших прізвищ, назв праць, які сприймає на слух. Це – Г.Спенсер, А.Бастіан, Й.Баховен, Е.Тайлор, Дж.Фрезер. Праці Л.Моргана “Ліга ірокезів” (1851) та “Стародавнє суспільство” (1877). Праця Ф.Енгельса “Походження сім’ї, приватної власності та держави” (1884) і т.д.
4. Специфіка нормативного курсу передбачає ряд **термінів**, з якими студент знайомиться вперше. На стор. 33-38 поміщено **термінологічний словник.** **Студент повинен мати біля себе методичний посібник, для того щоб в разі необхідності відновити в пам’яті зміст понять, які часто вживає викладач під час лекції.**
5. **Готуючи практичне заняття, на стор. 19-25** студент використовує перелік занять, питань та список рекомендованої літератури. Насамперед, це стосується перших трьох практичних занять (стор. 19-22).

6. **Колоквіуми та дискусії в групах (стор. 22-25).** Кожен студент має опрацювати праці Ф.Енгельса “Походження сім’ї, приватної власності та держави” (1884), Л.Вольтмана “Політична антропологія” (1902) та колективну монографію за редакцією В.Ільїна “Політична антропологія” (1995). **Після цього студент має брати участь в дискусіях, скласти колоквіум, орієнтуючись на перелік типових запитань.**
7. **Студент повинен приготувати реферат.** Тематика типових тем рефератів поміщена на стор. 32. Список основної літератури (всього 100 позицій) представлений на стор. 26-31.
8. На стор. 39-40 поміщений **перелік питань на залік** (всього 50 позицій).
9. **Монографії Ф.Енгельса, Л.Вольтмана та колективна праця “Політична антропологія” (За ред. В.Ільїна)** виділені *жирним курсивом*. Студент повинен їх опрацювати і підготуватись на колоквіум або дискусію в групах.
10. **Основними навчальними посібниками з курсу “Політична антропологія” є:**
 - **Крадин Н.Н.** Политическая антропология: Учебное пособие. – М.: Ладомир, 2001. – 213 с.
 - Політична антропологія: Пер. з франц. / **Баландьє Ж.** – К.: Знання, 2002. – 252 с.

Таким чином, нормативний курс “Політична антропологія” (54 год.) складається з теоретичної (лекції) та практичної (семінари, дискусії, колоквіуми, реферати) частини.

Опанувавши навчальний курс “Політична антропологія” студент-політолог, на наше переконання, мислитиме комплексніше, більш виважено аналізуватиме сучасні політичні явища та процеси. Адже, все нове – це добре забуте або модифіковане старе.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

№	ТЕМА	Кількість годин
	Лекційні заняття	
1.	Предмет політичної антропології	2
2.	Історія політичної антропології	4
3.	Соціобіологічні основи нерівності та влади	4
4.	Расово-антропологічні характеристики політичного розвитку	4
5.	Соціокультурні засади нерівності та влади	2
6.	Влада і лідерство в традиційних соціумах	6
7.	Лідерство в первісному суспільстві	4
8.	Походження та еволюція держави	4
9.	Політична антропологія і сучасність	6
<i>Всього:</i>		<i>36</i>
Практичні заняття		
1.	Соціобіологічні основи нерівності та влади	2
2.	Влада і лідерство в традиційних соціумах	2
3.	Політична антропологія і сучасність	4
4.	<i>Колоквіум.</i> Праця Ф.Енгельса “Походження сім’ї, приватної власності та держави” (1884)	4
5.	<i>Дискусія в групах.</i> Праця Л.Вольмана “Політична антропологія” (1902)	2
6.	<i>Колоквіум.</i> Праця “Політична антропологія” (За ред. В.Ільїна; М., 1995)	4
<i>Всього:</i>		<i>18</i>
Всього аудиторних годин:		54

ПРОГРАМА НОРМАТИВНОГО КУРСУ

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Універсальний характер антропологічної науки. Фізична та культурна (соціальна) антропологія. Предмет та завдання курсу. Взаємозв'язок політичної антропології з історією, соціологією, політичною наукою. Політична антропологія та сучасність.

Методи політичної антропології. Функціоналізм. Структурний метод. Порівняльно-історичний метод. Формальні кроскультурні методи.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Витоки політичної антропології. Еволюційна теорія (сер. XIX ст.). Класики еволюціонізму. Г.Спенсер. А.Бастіан. Й.Баховен. Е.Тайлор. Дж.Фрезер. Основні положення еволюціонізму. Л.Морган. “Ліга ірокезів” (1851). “Стародавнє суспільство” (1877). Праця Ф.Енгельса “Походження сім'ї, приватної власності та держави” (1884).

Британський функціоналізм. Пряма та непряма (опосередкована) моделі управління колоніями. Французький та британський досвід. Класичний функціоналізм (Б.Малиновський). Структурний функціоналізм (А.Редкліф-Браун, Е.Еванс-Прічард).

Французький структуралізм. Ідеї школи “Анналів” (Л.Февр, М.Блок). Концепція К.Леві-Стросса (“Структурна антропологія”). Праці М.Абеле та Ж.Баландьє.

Американський неоеволюціонізм. Енергетична теорія культури Л.Уайта. Концепція багатолінійної еволюції Дж.Стюарда. Тематика праць Р.Адамса, Р.Коена, М.Фріда, М.Харріса.

Теорії політогенезу. Л.Мейр “Первісне управління”. Типологія архаїчної влади Ж.Баланд'є. Концепція політогенезу Е.Сервіса. Рівні політогенезу М.Фріда. Рівні соціальної інтеграції Р.Адамса.

Політична антропологія в СРСР. Праці М.Косвена, П.Кушнера, І.Потехіна, С.Токарева та ін. Три етапи дискусії довкола азіатського способу виробництва.

Потестарно-політична етнографія. Л.Куббель “Нариси потестарно-політичної етнографії” (1988).

Політична антропологія в Російській Федерації. Вивчення соціобіологічної сутності владних відносин. Дослідження пострадянського феномену влади та ідеології країн СНД. Патронажно-клієнтні відносини. Трайбалізм. Етнокультурні фактори авторитаризму. Етнополітичні конфлікти на теренах пострадянського простору.

ТЕМА 3. СОЦІОБІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НЕРІВНОСТІ ТА ВЛАДИ

Територіальна поведінка як підстава нерівності та влади. Маркування певної частини простору. Чотири рівні територіальних відносин. Інтимна частина простору. Індивідуальний простір. Другорядні території (простір періодичної активності). Територія спільноти.

Соціобіологічна дихотомія “свої-чужі”. Етнопсихологічна природа протиставлення великих соціальних груп.

Агресивна поведінка. Етологія. Погляди К.Лоренца. Біологічна природа агресії. Етнокультурні традиції переорієнтації агресії. Сучасні приклади переорієнтації агресії.

Статева нерівність. Домінуюча (панівна) функція чоловіків. Підкорена (залежна) функція жінок. Еволюційні чинники чоловічого домінування. Складання гендерних стереотипів. Дослідження М.Зельдича. Архаїчні культури та сучасна цивілізація.

Вікова нерівність. Категорія “ейджизм”. Американський та вітчизняний досвід ейджизму. Г.Шурц “Вікові класи та чоловічі союзи” (1902). Обряд ініціації. Сучасні традиції вікової нерівності (досвід індустріальних країн). Вікова нерівність (соціальні інститути освіти, армії).

ТЕМА 4. РАСОВО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Поняття “раса”. Фактори складання расових ознак. Поліцентризм. Моноцентризм. Фізіологічні ознаки європоїдної (євразійської), монголоїдної (азіатсько-американської), негроїдної (африканської) та австралоїдної (океанійської) рас.

Расова класифікація етносів світу. Негроїдна (африканська) велика раса. Расово-антропологічні риси негрської, негрільської (пігмейської), бушменоготентотської (південно-африканської) підрас.

Австралоїдна (океанійська) велика раса. Расово-антропологічні риси австралійської, ведоїдної, папуасько-меланезійської, негритоської та айської підрас.

Монголоїдна (азіатсько-американська) велика раса. Расово-антропологічні риси континентальної (азіатської) підраси. Специфіка південно-азіатської та центрально-азіатської локальних рас. Расово-антропологічні риси тихоокеанської (східно-азіатської), арктичної (ескімоської) та американської підрас.

Європоїдна (євразійська) велика раса. Расово-антропологічні риси південно-європейської (індо-середземноморської) підраси. Специфіка середземноморської, індо-афганської, кавказької, адриатичної, передньоазіатської, паміро-ферганської, каспійської локальних рас. Расово-антропологічні риси північно-європейської (нордичної) підраси. Специфіка північно-західної (атлантико-балтійської) та північно-східної (біломоро-балтійської) локальних рас. Расово-антропологічні риси середньоєвропейської підраси. Специфіка альпійської, центрально-європейської та східно-європейської локальних рас.

Контактні раси. Перехідні раси. Уральська перехідна раса. Південно-сибірська (туранська) перехідна раса. Південно-азіатська (малайська) перехідна раса. Полінезійсько-мікронезійська перехідна раса. Південно-індійська (дравідійська) перехідна раса. Ефіопська перехідна раса.

Змішані раси. Східно-індонезійська змішана раса. Центрально-азіатські (паміро-ферганські) змішані групи. Змішані расові групи Сибіру. Змішані расові групи Східного Судану. Змішані расові групи Західного Судану. Кольорові групи

Південної Африки. Змішані антропологічні типи Америки (мулати, метиси, самба). Японський антропологічний тип. Мальгашський антропологічний тип.

Концепція Л.Вольтмана. Політичні властивості рас. Обґрунтування расової вищості європоїдної (білої) раси. Недосконалість та пасивність “чорної” та “жовтої” рас.

Соціальні вияви міжрасових контактів. Історичні корені міжрасових та міжетнічних взаємодій. Расові чинники виродження народів. Результати “благородного” схрещування расово споріднених народів.

Антропологія соціальної стратифікації суспільств. Расово-антропологічна специфіка соціальних груп архаїчних та цивілізованих суспільств. Доліхокефалія аристократів. Брахікефалія нижчих верств населення.

Антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку. “Активні” та “пасивні” раси. Індоевропейський (арійський) синдром цивілізаційного розвитку. Обґрунтування Л.Вольтманом расової та цивілізаційної вищості германців.

ТЕМА 5. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ НЕРІВНОСТІ ТА ВЛАДИ

Нерівність та соціальна ієрархія. Вертикальна нерівність. Горизонтальна нерівність. Праці П.Сорокіна. Професійна, економічна та політична стратифікація. Відкрита та закрита стратифікація. Соціальна мобільність.

Ієрархія в суспільстві. Асиметричність ієрархічних відносин тварин та людей. “Порядок клювання”. Механізми підтримання ієрархії в приматів. Жорстка система ієрархії в умовах тоталітарно-авторитарних суспільств. Ієрархія в системі виправно-трудова закладів.

Природна потреба нерівності в суспільстві. Практична недієздатність егалітарних суспільств. Досвід стародавніх цивілізацій та комуністичних експериментів ХХ ст. “Залізний закон олігархії” Р.Міхельса. Діаметральна протилежність корпоративних інтересів владних еліт та цінностей маси.

ТЕМА 6. ВЛАДА І ЛІДЕРСТВО В ТРАДИЦІЙНИХ СОЦІУМАХ

Співвідношення понять “влада” та “лідерство”. Визначення поняття “влада” (М.Вебер, Т.Парсонс, М.Фрід, Т.Манн, Л.Куббель, Р.Адамс, Ж.Баландьє). Мотиви потягу до влади. Поняття “панування” М.Вебера. Легітимність панування. Традиційне, харизматичне та раціонально-легальне панування.

Традиційне панування. Священний характер правил та традицій. Особистісний характер політичних відносин. “Штаб” помічників правителя. “Патримоніально рекрутовані”. “Екстрапатримоніально рекрутовані”. Раціональна бюрократія та бюрократія загалом. Суспільства традиційного панування. Суспільство з геронтократичною патріархальною владою. Патримоніальне суспільство. Станове суспільство.

Організаційно-управлінські функції влади. Іригаційна концепція К.Віттфогеля. Механізм кінчного клану.

Перерозподільчі функції влади. Поняття “редистрибуція”. Феномен “потлач”. Полюддя. Досвід редистрибуції егалітарно-авторитарних суспільств (СРСР). Редистрибуція в сучасній Російській Федерації та Україні.

Військово-організаційні функції влади. Теорія завоювання (Л.Гумплович, К.Каутський). “Обмежувальна” теорія Р.Карнейро. Розширення бази прибутків. Підвищення статусу окремих індивідів. Військова дружина. Аргумент у боротьбі за владу політичних лідерів.

Сакральні функції влади. Правитель – центральний компонент сакралізації влади. Концепція Дж.Фрезера. Влада шамана, чаклуна. Досвід традиційних суспільств минулого та сучасного. Магія влади. Булопве. Мана. Сульде. Обряд інавгурації. Етапи інавгурації в кочових етносів.

Символіка влади. Харчові табу. Право на отримання імені. Татуювання. Носіння зброї. Ініціації. Розмальовування обличчя. Зачіски. Прикраси. Жезли. Атрибутика правителя (корона, скипетр, держава, герб). Символіка слова. Підлабузництво. Охорона правителя. Символіка смерті правителя (вождя). Сучасні атавізми символізації владних відносин.

ТЕМА 7. ЛІДЕРСТВО В ПЕРВИСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Лідерство в ранніх та розвинутих землеробських суспільствах. Інститут бігмена. Неспадковий характер соціального статусу бігмена. Престижна економіка та поведінка бігменів в традиційних соціумах.

Вождизм (чіфдом). Феномен вождизму в працях політантропологів. Концепції чіфдому Р.Карнейро, Е.Сервіса, М.Салінза. Марксистські та неомарксистські схеми.

Вождизми в Африці, Євразії, Океанії, Америці. Базові риси вождизму. Типологія вождизмів. Прості, складні та комплексні вождизми. Вождизм та державність: спільне та відмінне.

Альтернативи вождизму. Випередження політогенезу класогенезом (етнос іфугао на Філіппінах). “Аристократичні” общини та влада спадкових вождів (гірські етноси). Полісні суспільства (“грецьке чудо”).

ТЕМА 8. ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВИ

Теорії виникнення держави. Теологічна теорія. Космічна теорія. Патріархальна концепція. Теорія суспільного договору. Теорія завоювання. Класова концепція. Психологічна концепція. Гідротехнічна концепція. Обмежувальна теорія. Торгівельна концепція.

Сутність та основні ознаки держави. Інтегративна модель політогенезу. Конфліктна версія політичного розвитку суспільств. Ознаки державних утворень. Пліуралізм методологічних принципів визначення критеріїв державності. Адміністративно-територіальний поділ. Апарат управління. Податкова політика та редистрибуція. Монументальні споруди. Міста. Писемність. Класова експлуатація. Органи примусу.

Ранньодержавні утворення. Дж.Классен “Рання держава”. Риси “початкової”, “типової” та “перехідної” ранньої державності.

Умови виникнення первинних (pristine) та вторинних (secondary) держав.

Шляхи еволюції державних утворень. Марксистська схема чергування суспільно-економічних формацій. Азіатська, антична та германська моделі переходу до державності. Білінійна теорія К.Вітфогеля. Проблема “Схід-Захід”. Концепція

політогенезу Л.Васильєва. Точкові (номові) та територіальні моделі ранніх державних утворень (Ю.Павленко). Військовий, аристократичний та плутократичний варіанти політогенезу (Л.Куббель).

Ієрархічні та неієрархічні суспільства. Альтернативи державним утворенням. Полісна альтернатива (концепція М.Берента та Е.Штаерман). Кельтські політії (oppida). Еволюція складних суспільств кочівників та скотарів. “Кочові імперії”.

ТЕМА 9. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Значення політичної антропології для розуміння сучасних політичних процесів. Модернізаційні процеси на сучасному етапі. Перший, другий та третій ешелони модернізації. Проблема “центр-напівпериферія-периферія”. Поєднання традиційних та модернізаційних принципів суспільно-політичного розвитку.

Традиційний тип панування. Традиційні правителі ХХ – поч. ХХІ ст. Досвід країн “третього світу”. Сучасні традиційні лідери країн СНД.

Патронажно-клієнтні відносини. Особистісний, неформальний характер влади сучасних авторитарних лідерів. Бюрократична номенклатура та колишня радянська еліта. Депутатські корпуси та бізнес-еліта. Досвід Російської Федерації та країн СНД.

Громадянський та етнічний націоналізм. Етнонаціональні чинники політогенезу в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Феномен пострадянського націоналізму. Національна еліта етнічно однорідних та поліетнічних держав колишнього СРСР.

Корупція, хабарництво та протекціонізм. Механізми архаїчних принципів престижної економіки та сучасність. Досвід сучасних держав СНД.

Кланові та родоплемінні структури сучасності. Місництво. Кумівство. Улусизм. Земельні зв'язки. Кланова політична структура Киргизстану, Таджикистану, Казахстану та Чечні.

Сучасна міфологія сакралізації влади. Клятви вірності. Семантика звернень до народу. Атрибутика та символи модерної влади. Номенклатурна та оновлена “демократична” символіка влади.

ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (2 год.)

1. Предмет та завдання курсу.
2. Взаємозв'язок політичної антропології з іншими науками.
3. Методи політичної антропології.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ (4 год.)

1. Витоки політичної антропології.
2. Британський функціоналізм.
3. Французький структуралізм.
4. Американський неоеволюціонізм.
5. Теорії політогенезу.
6. Політична антропологія в СРСР та Російській Федерації.

ТЕМА 3. СОЦІОБІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НЕРІВНОСТІ ТА ВЛАДИ (4 год.)

1. Територіальна поведінка як підстава нерівності та влади.
2. Соціобіологічна дихотомія “свої-чужі”.
3. Агресивна поведінка.
4. Статева та гендерна нерівність.
5. Вікова нерівність.

ТЕМА 4. РАСОВО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ (4 год.)

1. Поняття раси.
2. Расова класифікація народів світу.
3. Расово-антропологічна концепція Л.Вольтмана:
 - а) політичні властивості рас;
 - б) соціальні вияви міжрасових контактів;
 - в) антропологія соціальної стратифікації суспільств;

г) антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку.

ТЕМА 5. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ НЕРІВНОСТІ ТА ВЛАДИ (2 год.)

1. Поняття “нерівність” та “соціальна ієрархія”.
2. Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
3. Чи можлива рівність?

ТЕМА 6. ВЛАДА І ЛІДЕРСТВО В ТРАДИЦІЙНИХ СОЦІУМАХ (6 год.)

1. Сутність влади та панування.
2. Традиційне панування.
3. Організаційно-управлінські функції влади.
4. Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
5. Військово-організаційні функції влади.
6. Сакральні функції влади.
7. Символіка влади.

ТЕМА 7. ЛІДЕРСТВО В ПЕРВИСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (4 год.)

1. Лідерство в ранньоземлеробських суспільствах. Бігмен.
2. Феномен вождизму в працях політантропологів.
3. Вождизм: сутність та типологія.
4. Альтернативи вождизму.

ТЕМА 8. ПОХОДЖЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВИ (4 год.)

1. Теорії виникнення держави.
2. Сутність та основні ознаки держави (інтегративний та конфліктний підходи).
3. Ранньодержавні утворення.
4. Первинні та вторинні держави.
5. Шляхи еволюції державних утворень.
6. Альтернативи державним утворенням.

ТЕМА 9. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ І СУЧАСНІСТЬ (6 год.)

1. Традиціоналізм та модернізація на сучасному етапі.
2. Традиційний тип панування (досвід ХХ – поч. ХХІ ст.).
3. Особистісний характер влади сучасних політій.
4. Етнонаціональні чинники політогенезу в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.
5. Корупція, хабарництво та протекціонізм як механізми сучасної політичної поведінки.
6. Кланові структури та місництво на сучасному етапі.
7. Сучасна міфологія сакралізації влади.
8. Атрибутика сучасної влади.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗАНЯТТЯ 1. СОЦІОБІОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НЕРІВНОСТІ ТА ВЛАДИ

(2 год.)

1. Територіальна поведінка як підстава нерівності та влади.
2. Соціобіологічна дихотомія “свої-чужі”.
3. Агресивна поведінка.
4. Статева та гендерна нерівність.
5. Вікова нерівність.

Література:

1. Крадин Н.Н. Политическая антропология: Учебное пособие. – М.: Ладомир, 2001. – С. 38-55.
2. Артемова О.Ю. Личность и социальные нормы в раннепервобытной общине. – М.: Наука, 1987.
3. Бочаров В.В. Антропология возраста. – СПб., 2000.
4. Бэрн Р., Ричарсон Д. Агрессия: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1998.
5. Калиновская К.П. Возрастные группы народов Восточной Африки. – М.: Наук, 1976.
6. Лоренц К. Агрессия. – М.: Прогресс, 1994.
7. Марченко Н.И. К вопросу о генезисе и сущности неуставных взаимоотношений // Социс. – 1993. - № 12. – С. 112-115.
8. Назаретян А.П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры: (Синергетика исторического процесса). – М.: Наследие, 1995.
9. Образцов И.В. Формы проявления неуставных отношений // Социс. – 1996. - № 2. – С. 63-72.
10. Плюснин Ю.М. Проблемы биосоциальной эволюции. – Новосибирск: Наука, 1990.
11. Самойлов Л.С. Этнография лагеря // Советская этнография. – 1990. - № 1. – С. 96-108.

ЗАНЯТТЯ 2. ВЛАДА І ЛІДЕРСТВО В ТРАДИЦІЙНИХ СОЦІУМАХ (2 год.)

1. Традиційне панування.
2. Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
3. Військово-організаційні функції влади.
4. Сакральні функції влади. Концепція Дж.Фрезера.
5. Символіка влади.

Література:

1. Крадин Н.Н. Политическая антропология: Учебное пособие. – М.: Ладомир, 2001. – С. 71-116.
2. Блок М. Короли-чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и Англии. – М.: Языки русской культуры, 1998.
3. Бочаров В.В. Власть. Традиции. Управление. – М., 1992.
4. Вебер М. Избранное: Образ общества. – М.: Юрист, 1994.
5. Дольник В. Естественная история власти // Знание – сила. – 1994. - № 10-11.
6. Куббель Л.Е. Очерки потестарно-политической этнографии. – М.: Наука, 1988.
7. Символы и атрибуты власти / Отв. ред. В.А. Попов. – СПб., 1996.
8. Успенский Б.А. Царь и патриарх: Харизма власти в России. Византийская модель и ее русское осмысление. – М.: Языки русской культуры, 1998.
9. Фрезер Дж. Золотая ветвь. – М., 1986.
10. Халипов В.Ф. Наука о власти. Кратология: Учебник. – М.: ОСЬ-89, 2002. – 448с.

ЗАНЯТТЯ 3. ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ І СУЧАСНІСТЬ (4 год.)

1. Традиціоналізм та модернізація на сучасному етапі.
2. Традиційний тип панування (досвід ХХ – поч. ХХІ ст.).
3. Особистісний характер влади сучасних політій.
4. Етнонаціональні чинники політогенезу в кінці ХХ – на початку ХХІ ст.
5. Корупція, хабарництво та протекціонізм як механізми сучасної політичної поведінки.

6. Кланові структури та місництво на сучасному етапі.
7. Сучасна міфологія сакралізації влади.
8. Атрибутика сучасної влади.

Література:

1. Крадин Н.Н. Политическая антропология: Учебное пособие. – М.: Ладомир, 2001. – С. 152-185.
2. Абдулатипов Р.Г. Этнополитология. – СПб.: Питер, 2004. – 313 с.
3. Авторитаризм и демократия в развивающихся странах / Отв. ред. В.Г. Хорос. – М.: Наука, 1996.
4. Аренов М.М., Калмыков С.К. Этносоциальная действительность Казахстана // Социс. – 1998. - № 3. – С. 45-58.
5. Афанасьев М.Н. Генезис и социальная сущность бюрократии в СССР. Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1989.
6. Афанасьев М.Н. Государев двор или гражданская служба? (российское чиновничество на распутье) // Полис. – 1995. - № 6. – С. 67-95.
7. Афанасьев М.Н. Клиентарные отношения в динамике российской государственности: Автореф. дис. ... д-ра соц. наук. – М., 1997.
8. Афанасьев М.Н. Клиентела в России вчера и сегодня // Полис. – 1994. - № 1. – С. 121-126.
9. Афанасьев М.Н. Клиентелизм и российская государственность. – М.: Московский общественный научный фонд, 1997.
10. Афанасьев М.Н. Клиентизм: историко-социологический очерк // Полис. – 1996. - № 6. – С. 97-108; № 7. – С. 157-166.
11. Батенко Т. Королі СНД: Портрети дванадцяти президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі). – Львів: Кальварія, 2000. – 216 с.
12. Васильев Л.С. История Востока. Т.1-2. – М., 1993.
13. Восленский М.С. Номенклатура. – М., 1991.
14. Геллнер Э. Нации и национализм. – М.: Прогресс, 1991.

15. Орлова Г.А. Бюрократическая реальность // Общественные науки и современность. – 1999. - № 6. – С. 96-106.
16. Тишков В.А. Очерки теории и политики этничности. – М., 1997.
17. Феномен восточного деспотизма: структура общества и власти. – М., 1993.
18. Халипов В.Ф. Наука о власти. Кратология: Учебник. – М.: ОСЬ-89, 2002. – 448с.
19. Шафаревич И.Р. Социализм как явление мировой истории. – Paris: YMCA-Press, 1977.
20. Этнические аспекты власти. – СПб., 1995.
21. Этничность и власть в полиэтничных государствах. – М., 1994.

ЗАНЯТТЯ 4. КОЛОКВІУМ. ПРАЦЯ Ф.ЕНГЕЛЬСА “ПОХОДЖЕННЯ СІМ’Ї, ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ДЕРЖАВИ” (1884) (4 год.)

Перелік типових запитань:

1. В цьому полягає зміст твердження: “Походження сім’ї, приватної власності та держави” Ф.Енгельса – це конспект праці Л.Моргана “Стародавнє суспільство”?
2. Які історичні ступені культури виділяв Л.Морган?
3. Які характерні критерії епох дикості, варварства та цивілізації вирізняв Л.Морган?
4. Які ступені дикості та варварства визначав Л.Морган?
5. Що таке кровноспоріднена сім’я?
6. Що таке пуналуальна сім’я? Що таке груповий шлюб?
7. Що таке парна сім’я?
8. Що таке моногамна сім’я?
9. Змалюйте соціальну структуру ірокезького роду.
10. Висвітліть політичну організацію ірокезької конфедерації.
11. Вкажіть характерні риси грецького роду.
12. Які функції мали грецька рада старійшин (bulê), народні збори (agora) та воєначальник (basileus)?

13. Які причини виникнення Афінської держави?
14. Які зміни політичної структури грецького суспільства пов'язують із реформами Солона та Клісфена?
15. Назвіть характерні риси римського роду.
16. Висвітліть політичну організацію римського суспільства Царського періоду.
17. Змалюйте характерні особливості кельтського роду.
18. Визначте найбільш істотні риси германського роду.
19. Які причини виникнення держави в германців?
20. Висвітліть політичну організацію Франкського королівства.
21. Які риси (на відміну від родової організації суспільства) характеризують державне цивілізаційне утворення?

Література:

* Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана. – М.: Политиздат, 1985. – 238 с.

**ЗАНЯТТЯ 5. ДИСКУСІЯ В ГРУПАХ . ПРАЦЯ Л.ВОЛЬТМАНА
“ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ” (1902) (2 год.)**

Перелік типових запитань:

1. Праці яких дослідників істотно вплинули расову концепцію Л.Вольтмана?
2. За яких обставин була написана праця “Політична антропологія”?
3. Яким чином расова належність формує політичну поведінку?
4. Яким чином Л.Вольтман розглядає соціальні вияви міжрасових контактів? Назвіть конкретні приклади з політичної історії.
5. Які наслідки “благородного схрещування” рас за Л.Вольтманом? Назвіть приклади.
6. Яким чином расова належність формує систему соціальної стратифікації суспільств? Відповідь проілюструйте прикладами з історії та етнографії.
7. Серед яких соціальних верств найбільш поширеною є доліхокефалія (довгоголовість)?

8. Серед яких соціальних верств найбільш поширена брахікефалія (короткоголовість)?
9. У чому полягають антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку за Л.Вольтманом?
10. В чому полягають антропологічні основи політично-партійного будівництва?
11. Якими антропологічними рисами характеризуються консервативні, ліберальні та соціалістичні партії?
12. У чому, на Ваш погляд, полягає позитивний та негативний контекст праці Л.Вольмана?

Література:

* Вольтман Людвиг. Политическая антропология / Издание второе исправленное и дополненное. Серия “Библиотека расовой мысли”. Перевод с немецкого. Предисловие Авдеева В.Б. – М.: Белые альвы, 2000. – 448 с.

**ЗАНЯТТЯ 6. КОЛОКВІУМ. ПРАЦЯ “ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ”
(ЗА РЕД. В.ІЛЬІНА, М., 1995) (4 год.)**

Перелік типових запитань:

1. Що таке антропосфера?
2. Який зміст поняття “Homo Politicus”?
3. Висвітліть обставини політичної екзистенції людини в умовах постіндустріального суспільства.
4. Що таке “політичні типи”?
5. Які політичні типи виділяють з позицій соматіки?
6. Які політичні типи визначають з позицій екзистенційності?
7. Змалюйте характерні моделі поведінки номенклатурної еліти.
8. Висвітліть основні механізми формування та інституціалізації регіональних еліт сучасної Російської Федерації.
9. Назвіть способи легітимації еліт на теренах пострадянського простору.

10. Висвітліть систему взаємовідносин економічних та політичних елітних груп сучасної Росії.

Література:

* Ильин В.В., Панарин А.С., Бадковский Д.В. Политическая антропология / Под ред. В.В. Ильина. – М.: Изд-во Москов. у-та, 1995. – 254 с.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА ДО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ:

I. Монографії, підручники, посібники, брошури:

1. Абдулатипов Р.Г. Этнополитология. – СПб.: Питер, 2004. – 313 с.
2. Авторитаризм и демократия в развивающихся странах / Отв. ред. В.Г. Хорос. – М.: Наука, 1996.
3. Азаров А.И. Традиционные мужские союзы Меланезии: Конец XIX – начало XX в. Авторефер. дис... канд. ист. наук. – Л., 1985.
4. Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. – М.: Высшая школа, 1990.
5. Альтернативные пути к цивилизации. – М., 2000.
6. Архаическое общество: Узловые проблемы социологии развития. Ч. 1-2. – М., 1991.
7. Афанасьев М.Н. Генезис и социальная сущность бюрократии в СССР. Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – М., 1989.
8. Афанасьев М.Н. Клиентарные отношения в динамике российской государственности: Автореф. дис. ... д-ра соц. наук. – М., 1997.
9. Афанасьев М.Н. Клиентелизм и российская государственность. – М.: Московский общественный научный фонд, 1997.
10. Барникот Н. Биология человека. – М.: Мир, 1979.
11. Барулин В.С. Социально-философская антропология. – М., 1994.
12. Батенко Т. Королі СНД: Портрети дванадцяти президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі). – Львів: Кальварія, 2000. – 216 с.
13. Березкин Ю.Е. Инки. Исторический опыт империи. – Л.: Наука, 1991.
14. Бочаров В.В. Антропология возраста. – СПб., 2000.
15. Бочаров В.В. Власть. Традиции. Управление. – М., 1992.
16. Васильев Л.С. История Востока. Т.1-2. – М., 1993.

- 17. Вольтман Людвиг. Политическая антропология / Издание второе исправленное и дополненное. Серия “Библиотека расовой мысли”. Перевод с немецкого. Предисловие Авдеева В.Б. – М.: Белые альвы, 2000. – 448 с.**
18. Восленский М.С. Номенклатура. – М., 1991.
19. Геллнер Э. Нации и национализм. – М.: Прогресс, 1991.
20. Гуляев В.И. Города-государства майя (Структура и функции города в раннеклассовом обществе). – М.: Наука, 1979.
21. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989.
22. Гуревич А.Я. Исторический синтез и Школа «Анналов». – М.: Индрик, 1993.
23. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. – М.: Искусство, 1983.
24. Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. – М.: Высшая школа, 1970.
25. Дольник В. Вышли мы все из природы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей. – М.: Linka Press, 1998.
26. Дольник В. Непослушное дитя биосферы. – М.: Педагогика-Пресс, 1994.
- 27. Ильин В.В., Панарин А.С., Бадковский Д.В. Политическая антропология / Под ред. В.В. Ильина. – М.: Изд-во Москов. у-та, 1995. – 254 с.**
28. Исследования по общей этнографии. – М., 1979.
29. История первобытного общества. Т.2. Эпоха первобытной родовой общины. – М., 1986. Т.3. Эпоха класообразования. – М., 1988.
30. Канетти Э. Масса и власть. – М.: Ad Marginem, 1997.
31. Качановский Ю.В. Рабовладение, феодализм или азиатский способ производства? – М.: Наука, 1971.
32. Кейзеров Н.М. Власть и авторитет: Критика буржуазных теорий. – М.: Юрид. лит-ра, 1973.
33. Клакхон К. Зеркало для человека: Введение в антропологию. – СПб.: Евразия, 1998.
34. Кобищанов Ю.М. Полюдь: явление отечественной и всемирной истории. – М.: РОССПЭН, 1995.
35. Коротаев А.В. Факторы социальной эволюции. – М., 1997.

- 36.Крадин Н.Н. Политическая антропология: Учебное пособие. – М.: Ладомир, 2001. – 213 с.**
- 37.Куббель Л.Е. Очерки потестарно-политической этнографии. – М.: Наука, 1988.
- 38.Кушнер П.И. Горная Киргизия (Социологическая разведка). – М., 1929.
- 39.Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. – М.: Прогресс, 1992.
- 40.Леви-Строс К. Структурная антропология. – М.: Наука, 1983. – 536 с.
- 41.Малиновский Б. Магия, наука, религия. – М.: Рефл-бук, 1998.
- 42.Марков Б.В. Философская антропология. – СПб., 1997.
- 43.Массон В.М. Первые цивилизации. – Л.: Наука, 1989.
- 44.Мердок, Джордж Питер. Социальная структура. Пер. с англ. А.В. Коротаева. – М.: ОГИ, 2003. – 608 с.
- 45.Миллер Дж. Короли и сородичи: Ранние государства мбунду в Анголе. – М.: Наука, 1984.
- 46.Морган Л. Древнее общество. – М., 1934.
- 47.Мосс М. Общества. Обмен. Личность: Труды по социальной антропологии. – М., 1996.
- 48.Назаретян А.П. Агрессия, мораль и кризисы в развитии мировой культуры: (Синергетика исторического процесса). – М.: Наследие, 1995.
- 49.Одиссей. Представления о власти. – М.: Наука, 1995.
- 50.Орлова Э.А. Введение в социальную и культурную антропологию: Учеб. пособие. – М.: Изд-во МГИК, 1994.
- 51.Павленко Ю.В. Раннеклассовые общества (Генезис и пути развития). – К.: Наукова думка, 1989.
- 52.Панов Е.Н. Поведение животных и этологическая структура популяций. – М.: Наука, 1983.
- 53.Політична антропологія: Пер. з франц. / Баландьє Ж. – К.: Знання, 2002. – 252 с.**
- 54.Потестарность: генезис и эволюция / Отв. ред. В.А. Попов. – СПб., 1997.
- 55.Проблемы истории докапиталистических обществ / Отв. ред. Л.В. Данилова. – М.: Наука, 1968.

56. Ранние формы политической организации: от первобытности к государственности. – М., 1995.
57. Ранние формы социальной организации / Отв. ред. В.А. Попов. – СПб., 2000.
58. Резникова Ж.И. Экология, этология, эволюция. – Новосибирск, 1997. – Ч. 1.
59. Салинз М. Экономика каменного века. – М.: ОГИ, 2000.
60. Символы и атрибуты власти / Отв. ред. В.А. Попов. – СПб., 1996.
61. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Издательство политической литературы, 1992. – 544 с.
62. Тишков В.А. Очерки теории и политики этничности. – М., 1997.
63. Успенский Б.А. Царь и патриарх: Харизма власти в России. Византийская модель и ее русское осмысление. – М.: Языки русской культуры, 1998.
64. Феномен восточного деспотизма: структура общества и власти. – М., 1993.
65. Фрезер Дж. Золотая ветвь. – М., 1986.
66. Халипов В.Ф. Наука о власти. Кратология: Учебник. – М.: ОСЬ-89, 2002. – 448с.
67. Чалидзе В. Иерархический человек: социобиологические заметки. – М.: Терра, 1991.
68. Шафаревич И.Р. Социализм как явление мировой истории. – Paris: YMCA-Press, 1977.
69. Шкунаев С.В. Община и общество в западных кельтов. – М.: Наука, 1989.
70. Шрадер Х. Экономическая антропология. – СПб.: Петербургское востоковедение, 1999.
71. Эванс-Причард Э. Нуэры. – М.: Наука, 1985.
72. **Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана.** – М.: Политиздат, 1985. – 238 с.
73. Этнические аспекты власти. – СПб., 1995.
74. Этничность и власть в полиэтничных государствах. – М., 1994.
75. Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе / Отв. ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Наука, 1982.

76.Эфроимсон В.П. Генетика этики и эстетики. – СПб.: Талисман, 1995.

II. Статті:

- 77.Абеле М. Политическая антропология: новые задачи, новые цели // Международный журнал социальных наук. – Т. VI. – 1998. - № 20.
- 78.Абрамян Л.А. Тайная полиция как тайное общество: страх и вера в СССР // Этнографическое обозрение. – 1993. - № 3. – С. 35-42.
- 79.Алексеевко І. Нова парадигма гуманізму політичної антропології // Нова політика. – 1999. - № 1. – С. 56-58.
- 80.Аренов М.М., Калмыков С.К. Этносоциальная действительность Казахстана // Социс. – 1998. - № 3. – С. 45-58.
- 81.Афанасьев М.Н. Государев двор или гражданская служба? (российское чиновничество на распутье) // Полис. – 1995. - № 6. – С. 67-95.
- 82.Афанасьев М.Н. Клиентела в России вчера и сегодня // Полис. – 1994. - № 1. – С. 121-126.
- 83.Афанасьев М.Н. Клиентизм: историко-социологический очерк // Полис. – 1996. - № 6. – С. 97-108; № 7. – С. 157-166.
- 84.Балезин А.С. Традиционные власти и колониальные вожди в Восточной Африке // Советская этнография. – 1987. - № 3. – С. 35-43.
- 85.Березкин Ю.Е. Америка и Ближний Восток: формы социополитической организации в догосударственную эпоху // Вестник древней истории. – 1997. - № 2. – С. 3-24.
- 86.Березкин Ю.Е. Америка и Ближний Восток: формы социополитической организации в догосударственную эпоху // Вестник древней истории. – 1997. - № 2. – С. 3-24.
- 87.Болл Т. Власть // Полис. – 1993. - № 5. – С. 36-42.
- 88.Бондаренко Д.М., Коротаев А.В. Политогенез, «гомологические ряды» и нелинейные модели социальной эволюции: (К кросскультурному тестированию некоторых политантропологических гипотез) // Общественные науки и современность. – 1999. - № 5. – С. 128-138.

89. Бочаров В.В. Политическая антропология и общественная практика // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. - № 2.
90. Гейли К. Диалектика пола в процессе формирования государства // Советская этнография. – 1990. - № 5. – С. 84-97.
91. Годинер Э.С. Политическая антропология о происхождении государства // Этнологическая наука за рубежом: проблемы, поиски, решения. – М., 1991.
92. Дольник В. Естественная история власти // Знание – сила. – 1994. - № 10-11.
93. Дьяконов И.М., Якобсон В.А. «Номовые государства», «территориальные царства», «полисы» и «империи»: Проблемы типологии // Вестник древней истории. – 1982. - № 2. – С. 3-16.
94. Коротаяев А.В. Горы и демократия // Восток. – 1995. - № 3. – С. 18-26.
95. Крадин Н.Н. Предмет и задачи политической антропологии // Полис. – 1997. - № 5. – С. 146-156.
96. Орлова Г.А. Бюрократическая реальность // Общественные науки и современность. – 1999. - № 6. – С. 96-106.
97. Резник Ю.М. Социальная антропология как учебная дисциплина (обзор отечественных программ и курсов) // Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология. – 1997. - № 4; 1998. - № 1.
98. Самойлов Л.С. Этнография лагеря // Советская этнография. – 1990. - № 1. – С. 96-108.
99. Штаерман Е.М. К проблеме возникновения государства в Риме // Вестник древней истории. – 1989. - № 2. – С. 76-91.
100. Якобсон В.А. Государство как социальная организация (теоретические проблемы) // Восток. – 1997. - № 1. – С. 5-15.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

1. Теорії влади в сучасній політичній антропології.
2. Біологічні основи нерівності та влади.
3. Символіка влади.
4. Сакралізація влади. Інавгурація.
5. Феномен престижної економіки. Потlach.
6. Статева та гендерна нерівність.
7. Ейджизм. Вікова нерівність та дискримінація.
8. Позастатутні відносини в армії.
9. Ієрархія в злочинних угрупованнях.
10. Феномен вождизму.
11. Теорії походження держави.
12. Азіатський спосіб виробництва. Феномен “влади-власності” на Сході.
13. Сутність східної деспотії.
14. Поліс: держава чи протодержавне утворення.
15. Структура влади в кочових імперіях.
16. Кланові структури в політичних системах країн СНД (країна на вибір).
17. Традиційна влада в країнах Азії (країна на вибір).
18. Трайбалізм в сучасній Африці.
19. Влада в цивілізаціях доколумбової Америки.
20. Феномен влади в китайській цивілізації.
21. Структура влади в феодальному суспільстві (за працями М.Блока та Л.Февра).
22. Сакральний цар: еволюція традиції.
23. Етнонаціональні та конфесійні чинники політичного розвитку країн СНД (на вибір).
24. Клієнтелізм: історико-соціологічний нарис.
25. “Клани” та патронажно-клієнтні відносини (досвід України).

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

А

Авторитет – спроможність справляти неформальний вплив на людей на основі досвіду, знань, сили і т.д.

Акефальна організація – від гр. akēphalos – безголовий; соціальна організація, яка немає єдиного централізованого керівництва.

Антропология (політична) – від гр. antropos – людина; 1) дисципліна, яка вивчає політичну еволюцію народів світу за допомогою етнографічних методів; 2) дисципліна, яка вивчає поведінку людини у світі політики, тобто аналізує феномен «людини політичної» (Homo Politicus).

Антропология (соціальна, культурна) – 1) синтезна наука, яка вивчає культуру того чи іншого народу; 2) наука про схожість та різницю між народами та культурами.

Антропология (фізична) – наука, яка вивчає проблему походження людини (антропогенез) та особливості фізичної будови людського тіла.

Аполітичні суспільства – первісні суспільства, які існували до виникнення перших держав.

Б

Бігмен – від англ. big (великий) та man (чоловік); тип неспадкового лідера, авторитет якого ґрунтується на ритуальній роздачі багатств (**потлач**) та соціальному престижі.

Бюрократія – організація, діяльність якої передбачає чіткий розподіл ієрархічно впорядкованих ролей.

В

Військова демократія – соціальна організація первісного суспільства на його заключній стадії (Л.Морган). Характеризується протиборством трьох сил – народних зборів, ради старійшин та військових вождів. На зміну військовій демократії прийшли інші ранньодержавні форми – **вождизм** або військово-ієрархічна організація.

Влада – здатність нав'язувати іншим власну волю, навіть всупереч спротиву.

Влада-власність – можливість перерозподілу та використання людиною власності (колективної, державної, загальнонародної та ін.) в силу її посадової влади та соціального статусу. Поширена в східних харизматичних деспотіях, традиційних суспільствах.

Вождизм – форма ієрархічної організації суспільства; **простий тип вождизму** – автономна політична одиниця, яка складається з общин ієрархічно підпорядкованих спільному вождю; **складний тип вождизму** – дворівнева група простих вождизмів.

Д

Держава – соціальний інститут, який здійснює управління та володіє монополією на легальне застосування сили.

Е

Егалітарне суспільство – первісне суспільство, в якому відсутня **нерівність**.

Ейджизм – від англ. age (вік); дискримінація за віковою ознакою (переважно залежність молодших від старших за віком членів суспільства).

Екзогамія – від гр. eho – поза та gamos – шлюб; укладання шлюбів поза межами власної спільноти (переважно етнічної групи).

Ендогамія – від гр. endon – всередині та gamos – шлюб; укладання шлюбів тільки в межах власної спільноти (переважно етнічної групи).

Етнологія – наука про етноси-народи, їхню культуру та побут, етнічні стереотипи та механізми їх виникнення, функціонування та взаємодію етнічних спільнот.

Етологія – наука про поведінку тварин.

І

Інавгурація – 1) обряд надання новому правителю сакрального статусу; 2) церемонія вступу на престол, царювання.

Ініціації – від лат. initiatio – посвячення; звичаї та обряди, пов'язані з переходом молоді до груп дорослих чоловіків та жінок.

К

Каста – закнута соціальна група, яка сформувалась на професійній, конфесійній або етнічній основі.

Клан – від гельського clan – потомство; 1) синонім терміну **рід**; 2) родинна група, яка веде походження від одного спільного предка.

Клан конічний – родинна група, в якій статус індивіда визначається рівнем генеалогічної близькості до родоначальника або правителя.

Культура – сукупність позабіологічних способів адаптації до зовнішнього середовища (Л.Уайт).

Культура політична – сукупність уявлень в суспільстві про владу, способи її утримання, функціонування та зміни.

Л

Легітимність – визнання існуючого порядку, узаконених норм співжиття.

Лідер – від англ. leader – ведучий; 1) член групи, за яким визнане право приймати відповідальні рішення в тій чи іншій ситуації; 2) авторитетна особа, яка відіграє провідну роль в організації групи та регулює взаємовідносини між її членами.

Лінідж – від лат. linea – лінія; група однолінійних родичів, яка спроможні прослідкувати родство виводили себе від реального, а не міфічного предка.

М

Матріархат – від лат. mater – мати та гр. arche – влада; домінування жінок в суспільстві та сім'ї.

Матрілінійність – від лат. mater – мати та лат. linea – лінія; визначення спорідненості за материнською лінією.

Мобільність вертикальна – комплекс соціальних переміщень, які приводять до зміни статусу індивіда в суспільстві.

Мобільність горизонтальна – комплекс соціальних переміщень, які не ведуть до зміни статусу індивіда в суспільстві.

Модернізація – сукупність економічних, політичних, соціальних та культурних змін, які приводять до трансформації традиційного суспільства в індустріальне та постіндустріальне суспільство.

Мультиполітія – високоінтегрована соціальна система, яка складається з політично субординованих політій різного рівня складності.

Н

Нерівність – положення, за умов якого люди мають неодинаковий доступ до матеріальних ресурсів.

П

Панування – влада, яка має легітимну (визнану в суспільстві) форму. Виділяють традиційний, харизматичний та раціонально-легальний тип панування (М.Вебер).

Патріархат – від гр. pater – батько та гр. arche – влада; домінування чоловіків в суспільстві та сім'ї.

Патрілінійність – від гр. pater – батько та лат. linea – лінія; визначення спорідненості за батьківською лінією.

Плем'я – 1) етнічна спільнота первісної доби; 2) вторинна форма соціальної організації, яка об'єднує декілька родів на основі влади вождя.

Політія – незалежна політична одиниця.

Політогенез – 1) становлення держави (мікрорівень); 2) становлення та еволюція складної (надлокальної) політичної організації (мезорівень); 3) становлення та еволюція політичної організації в людському суспільстві загалом (мегарівень).

Потестарна організація – від гр. potestas – влада; термін, прийнятий в радянській етнографічній науці для позначення організації влади в первісному суспільстві.

Потестарно-політична етнографія – радянський термін для позначення політичної антропології як окремої гуманітарної дисципліни.

Потlach – мовою індіанців нутка “потlach” – дар, подарунок; вид обміну, спеціальне святкове роздаровування гостям матеріальних скарбів господаря.

Р

Раси – від італ. – razza, франц. – race, араб. – ras; пов'язані спільністю походження біологічно та історично сформовані на певних територіях групи людей, які характеризуються проявами певної сукупності зовнішніх фізичних (морфологічних та фізіологічних) ознак. Виділяють негроїдну (африканську), австралоїдну (океанійську), монголоїдну (азіатсько-американську) та європоїдну (євразійську) великі раси. Виокремлюють підраси, локальні раси, а також контактні (перехідні та змішані) раси.

Расизм – дискримінація за расовою ознакою. Переважно щодо представників негроїдної та монголоїдної великих рас.

Раціоналізація – перехід від традиційних способів політичної поведінки до раціонально встановлених правил політичної боротьби (М.Вебер).

Редистрибуція – перерозподіл матеріальних ресурсів по вертикалі.

Реципрокація – перерозподіл матеріальних ресурсів по горизонталі.

Ритуал – символічна поведінка, яка регулярно повторюється; вона спрямована на підтримання або відновлення магічної сили і гармонії природи та суспільства.

Рід – група родичів, яка веде походження від спільного предка.

С

Сегментарна організація – система розподілу первісного соціуму на більш дрібні підрозділи, які в свою чергу поділяються на ще більш дрібні компоненти і т.д.

Сексизм – дискримінація за статевою ознакою. Переважно щодо жінок.

Синполітійні суспільства – первісні суспільства, які еволюціонували під впливом розвинутих цивілізацій.

Статус – соціальне становище індивіда в суспільстві.

Стратифікація – розподіл людей на вертикально розташовані соціальні верстви (страти). Виділяють економічну, політичну та професійну стратифікацію (П.Сорокін). Виокремлюють історичні типи стратифікації (рабство, касты, стани, класи) (Е.Гіденс).

Т

Таємні товариства – інститут, який виник на основі **чоловічих союзів**. Діяльність здійснювалася закрито. Таємні товариства захищали інтереси своїх членів, виконували каральні функції, заповнюючи слабкість публічних органів управління.

Трайбалізм, трибалізм – прояв в сучасному суспільстві загальної солідарності співплемінників; наявність міжплемінної ворожнечі. Переважно в африканських та азійських країнах.

Ф

Фратрія – об'єднання декількох родів всередині племені.

Х

Харизма – від гр. – милість, благодать, винятковий таланти, Божий дар; спроможність **лідера** навіювати послідовникам віру в надприродні речі, магічні властивості власної персони.

Ч

Чіфдом – від англ. chieftdom – **вождизм**. Синонім терміну **вождизм**.

Чоловічий союз – соціальний інститут, який об'єднував дорослих членів різних общин чоловічої статі. Визначався корпоративністю, ритуальною єдністю. Членство в чоловічому союзі підвищувало соціальний статус. Він захищав інтереси своїх членів. Згодом чоловічі союзи трансформувались в **таємні товариства**.

ПИТАННЯ НА ЗАЛІК

1. Предмет та завдання курсу.
2. Взаємозв'язок політичної антропології з іншими науками.
3. Методи політичної антропології.
4. Витоки політичної антропології.
5. Британський функціоналізм.
6. Французький структуралізм.
7. Американський неоеволюціонізм.
8. Теорії політогенезу.
9. Політична антропологія в СРСР та Російській Федерації.
10. Територіальна поведінка як підстава нерівності та влади.
11. Соціобіологічна дихотомія “свої-чужі”.
12. Агресивна поведінка.
13. Статева та гендерна нерівність.
14. Вікова нерівність.
15. Поняття раси.
16. Расова класифікація народів світу.
17. Політичні властивості рас (концепція Л.Вольмана).
18. Соціальні вияви міжрасових контактів (концепція Л.Вольмана).
19. Антропологія соціальної стратифікації суспільств (концепція Л.Вольмана).
20. Антропологічні аспекти цивілізаційного розвитку (концепція Л.Вольмана).
21. Поняття “нерівність” та “соціальна ієрархія”.
22. Ієрархія в архаїчних та модерних суспільствах.
23. Чи можлива рівність?
24. Сутність влади та панування.
25. Традиційне панування.
26. Організаційно-управлінські функції влади.
27. Перерозподільчі функції влади. Редистрибуція.
28. Військово-організаційні функції влади.

29. Сакральні функції влади.
30. Символіка влади.
31. Лідерство в ранньоземлеробських суспільствах. Бігмен.
32. Феномен вождизму в працях політантропологів.
33. Вождизм: сутність та типологія.
34. Альтернативи вождизму.
35. Теорії виникнення держави.
36. Сутність та основні ознаки держави (інтегративний та конфліктний підходи).
37. Ранньодержавні утворення.
38. Первинні та вторинні держави.
39. Шляхи еволюції державних утворень.
40. Альтернативи державним утворенням.
41. Традиціоналізм та модернізація на сучасному етапі.
42. Традиційний тип панування (досвід XX – поч. XXI ст.).
43. Особистісний характер влади сучасних політій.
44. Етнонаціональні чинники політогенезу в кінці XX – на початку XXI ст.
45. Корупція, хабарництво та протекціонізм як механізми сучасної політичної поведінки.
46. Кланові структури та місництво на сучасному етапі.
47. Сучасна міфологія сакралізації влади.
48. Атрибутика сучасної влади.
49. Політико-антропологічні ідеї в праці Ф.Енгельса “Походження сім’ї, приватної власності та держави”.
50. Концепція “Homo Politicus” в праці “Політична антропологія” (За ред. В.Ільїна; М., 1995).